

LEADERSHIP ȘI CHARISMĂ ÎN NOILE MIȘCĂRI RELIGIOASE

Drd. Iulian DAMIAN

În ceea ce privește doctrinele noilor mișcări religioase, este imposibilă identificarea unui numitor comun. Nu același lucru se poate afirma și vizavi de structurile și modul lor de funcționare. Indiferent dacă sunt de sorgine iudeo-creștină, orientală sau esoterică, acestea se încadrează într-o anumită tipologie, prezentând o serie de trăsături comune, cele mai evidente fiind un înalt nivel de coeziune, puternica influență a normelor comportamentale ale grupului asupra membrilor și autoritatea charismatică¹. În paginile care urmează ne vom opri doar la acest ultim aspect, respectiv la analizarea rolului pe care autoritatea charismatică îl are în cadrul noilor mișcări religioase. În prima parte, făcând apel la teoriile lui Max Weber, vom arăta de ce sunt considerați liderii noilor mișcări religioase charismatici în sensul propriu al termenului, pentru ca, în cea de-a doua parte, să evidențiem câteva aspecte privind importanța esențială pe care aceștia o au în constituirea și funcționarea unor astfel de mișcări.

Charisma în concepția lui Max Weber

Lui Max Weber i se datorează transferul termenului de charismă din limbajul teologic în cel al științelor sociale. Într-o primă fază, acesta a atribuit charisma profetului, „ca purtător exclusiv personal al acesteia, care, în virtutea misiunii sale, propovăduiește o concepție religioasă sau o poruncă divină.”² Ulterior, sociologul german s-a folosit de acest termen pentru a circumscrie un anume tip de dominație – dominația charismatică –, conferindu-i un sens mult mai general, după cum rezultă și din definiția pe care acesta o propune: „calitate a unei persoane, în virtutea căreia se distinge de oamenii obișnuiți și este considerată ca dotată cu puteri sau calități supranaturale, supraomenești sau cel puțin excepționale. Aceste calități nu sunt accesibile persoanelor obișnuite, ci sunt considerate ca având o origine divină sau ca exemplare, iar pe baza lor individul în cauză este perceput și tratat ca un lider.”³ Pe baza acestei percepții se coagulează în jurul celor considerați

¹ M. Galanter, *Cults, Faith, Healing, and Coercion*, Oxford University Press, New York, 1989, p. 5.

² M. Weber, *Sociologia religiei*, Editura Teora, București, 1998, p. 55.

³ Idem, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press, New York, 1947, p. 359.

charismatici grupuri de adepți care, mânați de credință, entuziasm, speranță sau disperare, formează comunități charismatice, bazate pe credința în puterea liderului și pe legături predominant de natură emoțională cu acesta. În viziunea lui Weber, în aceste comunități funcționează un tip specific de autoritate și, implicit, de dominație: cea charismatică. Charisma este extinsă, din atribut exclusiv al profetilor ajungând să-i caracterizeze și pe marii eroi și mântuitori⁴, numiți generic de Weber lideri charismatici.⁵

După cum observăm din definiția pe care Weber a dat-o charismai, elementul esențial al acesteia este credința că persoana charismatică este divină sau deține puteri extraordinare, supra-omenești. Cu toate acestea, autoritatea charismatică este precară, iar liderul charismatic, mai mult decât liderul tradițional sau rațional-legal, trebuie să facă eforturi pentru a-și susține legitimitatea. Acesta nu se bucură de sprijinul tradiției sau de acela al vreunei instituții. Fiecare acțiune a sa ori îi stabilește și întărește, ori îi subminează autoritatea, iar credința în el poate dispărea imediat ce dă impresia că a fost deposedat de puterile sale „magice”⁶. De aceea, astfel de lideri se sprijină întotdeauna pe un „arsenal de minuni”, aflat oricând la îndemână. Scopul folosirii acestora este, în primul rând, acela de a-și valida mesajul. În al doilea rând, manifestându-și periodic puterea prin miracole și victorii asupra unui inamic real sau imaginar, cu o pondere atent studiată, liderul demonstrează adepților că autoritatea sa charismatică nu a slăbit.

Acest punct de vedere privind charisma s-a bucurat de o foarte mare autoritate până în anii '70, când, o dată cu dezvoltarea managementului profesionist, termenul de charismă a suferit numeroase mutații, ajungându-se la o „secularizare a termenului lui Weber”⁷. Au început să fie considerate charismatice persoanele telegenice și fotogenice, cele cu un fizic agreabil, stăpânii artei oratorice sau, pur și simplu, persoanele care inspiră încredere publicului larg. Atributul de charismatic s-a extins de la profeti și mesia la oameni politici, vedete TV, staruri rock, președinți de companii etc., iar țelul fiecărui lider a devenit acela de a fi considerat charismatic. Economia de piață a răspuns prompt acestei solicitări și au apărut școli pentru formarea liderilor profesioniști, în care să se poată „învăța” charisma.⁸ În societatea contemporană, după cum consideră sociologul britanic Bryan Wilson, „charisma

⁴ Menționăm că modul de abordare al lui Max Weber este strict cel al cercetării sociologice, fără a lua în discuție aspectele calitative ale unor termeni precum mesia sau mântuitor. Vom folosi în continuare acești termeni, scriindu-i fără majusculă, subliniind astfel și distincția care trebuie făcută între preinși mesia/mântuitori și Mântuitorul Hristos.

⁵ *Ibidem.*

⁶ L.L. Dawson, „Crises of Charismatic Legitimacy and Violent Behavior in New Religious Movements”, în: D. G. Bromley, J. G. Melton (eds.), *Cults, Religion and Violence*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 85; cf. G. Poede, *Dominație și putere în gândirea lui Max Weber*, Editura TipoMoldova, Iași, 2002, p. 99.

⁷ B.R. Wilson, *The Noble Savages. The Primitive Origins of Charisma and its Contemporary Survival*, University of California Press, Berkeley, 1975, p. 6.

⁸ C.W. Blackwell (col. de aut.), „Charismatic Leadership: The Hidden Controversy”, în: „Journal of Leadership Studies”, vol. 5, nr. 4, 1998.

se fabrică”⁹. Smulsă din planul religios în care s-a născut, aceasta a intrat sub incidența sociologiei, psihologiei și psihologiei sociale, fiind deseori limitată la definirea unui anume tip de relație socială sau a unui set de atribute pe care le detin anumite persoane. Într-o oarecare măsură nu putem neglija contribuția pe care au adus-o domeniile menționate mai sus în înțelegerea acestui fenomen.

În analiza charismei, nici psihologia nu s-a putut rupe întru totul de sociologie, dar nici sociologia nu a putut face abstracție de importanța unor trăsături psihofizice necesare stabilirii unei relații de natură charismatică. Considerată ca „un summum de date naturale și dobândite, apte de a-i influența de ceilalți, de a-i conduce, de a-i manipula”, charisma nu poate fi recunoscută decât prin intermediul socialului, care „le valorizează în favoarea individualului”¹⁰. Din punct de vedere strict psihologic, „charisma ni se relevă ca o conduită psihică degajată din interioritatea persoanei ca expresie a antrenării unor însușiri psihice deosebite, specifice și constante, manifestată printr-un comportament de excepție, adecvat și adaptat unor condiții externe favorabile.”¹¹ Liderii charismatici își însuflețesc auditoriul prin folosirea unui limbaj oral colorat și adecvat, cu o tonalitate captivantă a vocii, prin manevrarea atentă a modalităților de comunicare nonverbală (gesturile mâinii, postura, expresia facială, stilul vestimentar), realizarea unui contact ocular direct cu auditoriul, exprimarea unui puternic, sigur și dinamic stil interacțional.¹² Desigur, aceste artificii specifice liderului charismatic trebuie să se altoiască pe alte câteva atribute strict necesare oricărui lider de succes: aptitudini organizatorice, competențe, spirit pragmatic, clarviziune și hotărâre, grade înalte de autocontrol, cunoașterea limitelor puterii etc.¹³

Totuși, a considera toate persoanele care se bucură de un anumit prestigiu drept charismatice reprezintă o denaturare a termenului. În general, constatăm că cei care ocupă funcții de conducere se află oricum deasupra mediei în ceea ce privește anumite capacități, sunt mai spirituali, au personalități mai puternice și îi pot ușor influența pe ceilalți. Deși o parte din aceste calități se regăsesc într-o formă sau alta în profilul psihologic al liderului charismatic prezentat mai sus, acestea sunt calități personale, care țin într-o mare măsură de abilități înnăscute sau dobândite și de multă inteligență socială. Însă trebuie să avem în vedere că această perspectivă nu implică nici un element supranatural, fie el pretins în mod expres de lider,

⁹ B. R. Wilson, *op. cit.*, p. 3.

¹⁰ Stroe Marcus, *Charismă și personalitate*, Societatea ³tiință și Tehnică S.A., București, 2000, p. 18.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² Georgia K. Green, „Transformation, Charisma, and Attribution. New Assessments of Leadership”, *Charlotte Creativity, IBM*, vol. 13, 1994, și E. Kirkpatrick, A Locke, „Direct and Indirect Effects on Three Care Charismatic Leadership. Components of Performances and Attitudes”, în *Journal of Applied Psychology*, vol. 81, nr. 1, 1996; apud *ibidem*, pp. 32-33.

¹³ G. LeBon, *Incertitudinile prezentului*, Institutul European, Iași, 1996, pp. 76-77, 89-94, 138, 181, apud M. Șleahitichi, *Eseu asupra reprezentării puterii*, Editura Știința, Chișinău, 1998, pp. 44-45.

fie atribuit acestuia de adepți. Prin urmare, preferăm să rămânem cât mai aproape de percepția lui Weber asupra charismei, considerând că pot fi numiți charismatici numai acei lideri care pretind că dețin și cărora li se recunosc sau li se atribuie anumite calități supranaturale.¹⁴ Elemente supranaturale care caracterizează un lider charismatic pot fi identificate în nașterea sa miraculoasă, în consacrarea ulterioară din partea unei divinități, în faptul că el pretinde că deține puteri excepționale și are capacitatea de a săvârși minuni, sau în virtutea mesajului pe care aceasta îl transmite, mesaj „orientat către idealuri nelumești, care sunt mai mult sau mai puțin în contrast cu realitatea de zi cu zi.”¹⁵ Dacă un lider charismatic în sensul secularizat al termenului atrage și se bucură de încrederea unui auditoriu, în ceea ce-l privește pe liderul charismatic în accepțiunea weberiană a termenului, acesta, prin mecanisme iraționale, îi determină pe ceilalți să creadă în el și în mesajul său. Dacă în primul caz încrederea poate dispărea la fel de repede cum a apărut, în cel de al doilea credința se menține, chiar dacă uneori implică sacrificii majore, precum vom vedea mai jos. Subliniem că nu luăm în calcul aici veridicitatea sacrului invocat de asemenea lideri, ci capacitatea acestora de a-l folosi pentru atragerea unui număr cât mai mare de adepți. Chiar și imaginat, supranaturalul face din cel care și-l atribuie sau căruia i se atribuie un lider charismatic.

Având în vedere cele prezentate mai sus, considerăm că liderii noilor mișcări religioase se integrează în această tipologie și pot fi considerați lideri charismatici.

Proiecția și identificarea proiectivă

Ar putea exista obiecția că liderii unor noi mișcări religioase nu au emis nicio dată pretenția că ar fi divini sau că ar fi canalele de propagare a unei revelații divine. Exemple în acest sens ar fi L. R. Hubbard, fondatorul Scientologiei, Werner Erhard, fondatorul Erhard Seminar Training (EST), Bhaktivedânta Svâmî Prabhupâda (fondatorul ISKCON) ș.a. Totuși, deși nu au pretins că ar avea atribute divine sau supranaturale, aceștia au fost tratați de adepți ca și cum ar fi fost divini.¹⁶ Spre exemplu, Hubbard a fost considerat Maytreia¹⁷, iar Prabhupâda s-a bucurat de o cinstire vecină cu idolatria. În cazul acestuia din urmă, constatăm că deși nu și-a arogat în mod explicit o origine divină care să exercite asupra adepților un magnetism deosebit, a reușit să stârnească admirația audienței prin însăși personalitatea sa. Destul de în vârstă, acesta era capabil să lucreze mai mult ca oricare dintre discipolii săi, fără să pară că a obosit. Din contra, invoca în percepția tuturor tinerețea. Cu toate că era perceput ca fiind inocent precum un copil, era

¹⁴ B. R. Wilson, *op. cit.*, pp. 5-8.

¹⁵ Mommsen Wolfgang „Max Weber's political sociology and his philosophy of world history”, în „International Social Science Journal”, nr. 17, 1965, p. 33, apud M. Glassman, W.H. Swatos, (ed.), *Charisma, History and Social Structure*, Greenwood Press, New York, 1986, p. 3.

¹⁶ I. Hexham, K. Poewe, *New Religions as Global Cultures: Making the Human Sacred*, Westview Press, Boulder, 1997, pp. 115-116.

¹⁷ N. Achimescu, *Noile mișcări religioase*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2002, p. 223.

întotdeauna stăpân pe situație, indiferent de cât de dificilă ar fi fost aceasta. Cu o capacitate impresionantă de a reține atenția audienței și de a gestiona momentele de tensiune, precum și prin înaltul grad de puritate rituală personală, mai ales în ceea ce privește dieta, a provocat uimire și apreciere în rândul adeptilor. Această asociere de imagini contradictorii: înțelepciunea vârstei cu inocența infantilă, meticulozitatea combinată cu un anumit tip de spontaneitate, alături de aspectul fizic neobișnuit (hainele indiene pe care le purta, raderea părului de pe cap, tilaka etc.) i-a condus pe adepti la o divinizare a sa.¹⁸ În acest caz, ca și în altele asemănătoare (respectiv personaje care săvârșesc minuni sau propovăduiesc un anume mesaj religios fără a-și revendica o origine divină) putem vorbi de un fenomen de *proiecție*, prin care discipolii au tendința de a-și diviniza învățătorii, proiectând asupra lor o serie de attribute divine nerevendicate explicit de aceștia. Se observă în astfel de situații (precum cazul lui Prabhupâda prezentat mai sus) o augmentare a unor calități firești ale liderilor, transformate în elemente supranaturale; defectele devin invizibile, iar atunci când nu pot fi trecute cu vederea, sunt evaluate numai și numai pozitiv. Putem vorbi de un fel de „îndrăgostire” în plan spiritual.¹⁹ Divinitatea liderilor astfel dedusă sau atribuită de adepti se bucură de aceeași valoare, dacă nu chiar mai mare, ca și cea proclamată de însuși liderul charismatic.

Se poate argumenta că acest fenomen nu implică nici un grad de responsabilitate din partea liderilor. Totuși, un lider onest, care dorește să se distanțeze de orice fel de prerogative sacre sau supranaturale care i se atribuie, trebuie să modereze aceste proiectii ale adeptilor, evitând să se identifice cu ele. Însă, în cazul majorității liderilor noilor mișcări religioase, putem observa cu ușurință că aceștia nu numai că nu dezavuează astfel de proiectii, ci le încurajează și fac tot posibilul pentru a se identifica cu imaginea ideală pe care adeptii le-au creat-o. Putem vorbi în acest caz de *identificare proiectivă*. Dacă în cazul proiectiei adeptii sunt inițiatorii unei percepții deformate a liderului, vorbim de identificare proiectivă atunci când liderul se identifică cu imaginea deformată creată de aceștia și acționează ca atare.²⁰ Exemplele cele mai clare de identificare proiectivă sunt mișcări precum Meditația Transcendentală, Shri Chinmoy și Sahaja Yoga, ai căror lideri aparent se distanțează de statutul de „divini”, dar în care adeptul sau grupul de adepti pot să acceadă către stări modificate de conștiință sau să coboare în sinele profund numai în fața imaginii liderului mișcării. Chiar dacă astfel de personaje nu își revendică anumite calități divine sau supraomenești, totuși, inconștient, adeptul care meditează în fața fotografiei sale în momentele ritualice va proiecta asupra personalității sale o serie de astfel de attribute. Iar liderii fac tot posibilul să faciliteze acest lucru.

¹⁸ K. Ketola, *An Indian Guru and His Western Disciples. Representation and Communication of Charisma in the Hare Krishna Movement*, Yliopistopaino, Helsinki, 2002, pp. 135-136.

¹⁹ Demaris S. Wehr, „Spiritual Abuse”, în: M.E. Miller, Polly Young-Eisendrath (ed.), *The Psychology of Mature Spirituality: Integrity, Wisdom, Transcendence*, Routledge, New York, 2000, p. 55.

²⁰ *Ibidem*, p. 56.

Charisma ca relație socială

Dincolo de o sumă de trăsături particulare pe care le-ar presupune, charisma se manifestă întotdeauna în plan social. Iată cum evidențiază Bryan Wilson acest aspect: „Dacă un om care aleargă gol pe stradă strigând că doar el poate salva omenirea de la o distrugere iminentă reușește într-un timp relativ scurt să câștige măcar un adept, atunci l-am putea numi un lider charismatic; s-a născut o relație socială. Dacă nu reușește să convingă pe nimeni, este doar un nebun.”²¹ Charisma se naște dintr-o relație socială, neputând fi localizată doar în psihologia și acțiunile unui lider, ci mai ales în impactul pe care acestea le au asupra adeptilor și modul cum aceștia din urmă le percep. După cum consideră S. Moscovici, „charisma denotă propriu-zis un har, o relație de o anumită calitate între credincioși sau adepți și stăpânul în care au încredere și căruia i se supun.”²²

Relațiile dintre oameni și conducătorul charismatic sunt de ordin personal, subiectiv, bazate pe o iluzie de reciprocitate. Fiecare auditor își imaginează că se află în contact direct cu omul pe care îl privește, îl ascultă și îl admiră atât de mult, și este suficient să-l fi văzut, să se fi încrucișat cu el sau să-i fi fost aproape o singură dată pentru a avea impresia că se află într-o relație specială cu persoana charismatică.²³ Acesta este un exemplu perfect de relație consimțită irațional între lider și cei conduși. Deși poate nu s-au întâlnit niciodată, iluzia unei relații personale creează o legătură de încredere între individ și lider.²⁴

Studiul acestui proces interactiv, în virtutea căruia anumiți lideri sunt percepuți de către adepți ca fiind de natură charismatică, a demonstrat că se creează o *relație emoțională* de mare intensitate. Spre exemplu, membrii Bisericii Unificării consideră că în persoana Reverendului Moon este reunită perfecțiunea spirituală și cea fizică. Deși vorbește în coreeană, îi fascinează și pe cei care nu înțeleg limba. Are întotdeauna lângă el un translator, dar mii de oameni vin să îl vadă, să-l audă, să fie lângă Reverendul Moon. Este perceput de adepți ca mântuitor al omenirii, cel care rezolvă toate problemele din viață, dar și din Univers, precum și ca supremul exeget al Principiului Divin (cartea sacră a mișcării). La nivel macrocosmic, Moon reprezintă venirea Împărăției, figura centrală în jurul căreia adepții își îndeplinesc ritualurile.²⁵ Unei rațiuni sănătoase și unui ochi bun i-ar fi cam greu să-l considere pe Moon chiar atât de perfect, și cu atât mai puțin un Mesia. Dar elementul cognitiv pare să fi dispărut în cazul adeptilor săi, din moment ce cuvintele sale nu au prea mare importanță. Esențială este emoția pe care o creează apariția sa, emoție interpretată de aceștia ca fior sacru. Acest tip de relație dintre Moon și auditoriul său o putem considera ca ilustrativă în ceea ce privește o relație charismatică.

²¹ B. R. Wilson, *op. cit.*, p. 7.

²² S. Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp. 104-105.

²³ M. Weber, *Economie et Société*, p. 253, apud *ibidem*, p. 106.

²⁴ R. M. Glassman, „Manufactured Charisma and Legitimacy”, în: R. M. Glassman, W.H. Swatos, (eds.), *op. cit.*, p. 120.

²⁵ A.L. Berger, *op. cit.*, p. 94.

Întemeierea majorității noilor mișcări religioase este rodul exclusiv al unei relații charismatice, strict emoționale. Pe măsură ce au continuat să se dezvolte, acestea au devenit spații în care relația charismatică se manifestă neîncetat. În momentul în care legătura charismatică „magică” dintre adepți și lider dispare, dispare și mișcarea. În sens invers, dacă mișcarea se dizolvă din alte motive, atunci se risipește și această relație charismatică. Trebuie să mai notăm și că, pe lângă rolul de agent de coeziune, charisma este și un mijloc extrem de eficace de a accentua devoțiunea față de o cauză sau o organizație. După cum vom vedea în continuare, un lider charismatic poate uzurpa un număr enorm de privilegii, bunăstare și putere; datorită statutului sau supraomenesc, grupul „charismatizat” nu numai că va fi de acord cu aceste activități, dar chiar le va considera perfect justificate.²⁶

Liderii charismatici ca fondatori de noi mișcări religioase

În concluzie la cele de mai sus, putem afirma că întemeierea și funcționarea unor noi mișcări religioase reprezintă un caz special de charismă. Liderii acestora sunt charismatici pentru că sunt percepuți de adepți ca având putere divină și o chemare specială. Jim Jones, Reverendul Moon, David Moses Berg, L.Ron Hubbard, Svāmī Prabhupâda, Guru Maharaj Ji etc., deși total diferiți în modul de a conduce, au fost capabili să inspire încredere și să obțină sacrificii din partea adepților lor. Totuși, prin ce mecanisme ia naștere această legătură dintre liderul charismatic și adepții săi?

1) Menționăm în primul rând rolul foarte important pe care îl poate avea titlatura pe care astfel de lideri și-o atribuie, precum și modul cum se raportează aceasta la cultura dominantă a auditoriului. În principal, în funcție de fondul doctrinar al mișcării, aceștia se autointitulează *guru* sau *mesia*. În tradiția orientală, guru este persoana care a fost deja inițiată în lumea spirituală și care este capabilă să-i ajute și pe cei neinițiați să facă același lucru. „Gurul s-a întâlnit cu ființe spirituale, s-a luptat cu demonii, i-a îmbrățișat pe zei. Acesta a avut experiența Absolutului, în urma căreia a căpătat putere asupra oamenilor și lucrurilor”²⁷. Este omul divin, cu puteri supranaturale, recunoscut ca ființă sacră. Gurul are rolul de a învăța și facilita. Pentru discipol, el este un agent de eliberare și se așteaptă din partea discipolului să-l trateze pe guru ca și cum ar fi Dumnezeu și să accepte tot ce zice, ca și cum divinitatea ar vorbi prin gura sa. Învățăturile sale sunt adevărul absolut.²⁸ Unei societăți decrestinate și secularizate, care depinde în totalitate de computere, electronică și tehnologie, i s-a părut oarecum firesc ca adevărul suprem, sacrul autentic, să vină dintr-o societate încă tradițională, ne-programată, ne-planificată, în care misterele arcanе și filosofia ocultă sunt încă înfloritoare. Prin urmare, numeroși oameni au dat năvală să-i asculte și să le dea crezare unor autointitulați guru veniți din Orient, ca unor depozitari siguri ai eliberării de toate angoasele și frustrările.²⁹

²⁶ L.L. Dawson, *op. cit.*, p. 82; cf. R. M. Glassman, „Manufactured Charisma and Legitimacy”, p. 120.

²⁷ I. Hexham, K. Poewe, *op. cit.*, p. 115.

²⁸ *Ibidem*; cf. K. Ketola, *op. cit.*, p. 85.

²⁹ B. R. Wilson, *op. cit.*, pp. 113-114.

Prin acest exotism se explică cum Maharaj Ji, Bhaktivedânta Svâmî Prabhupâda, Mahesh Yogi, Shri Chinmoy și mulți alții au avut un nesperat succes în Occident, mai ales în rândul tinerilor. Pur și simplu ei erau altfel. În noile mișcări religioase de factură avraamitică, titulatura preferată de lideri este aceea de *profet*, *mesia* sau *mântuitor*. Comparativ cu preotul, profetul/mesia este autoritatea religioasă personală a celui care este recunoscut pe baza unei revelații (de multe ori numai de el cunoscută) de care se prevalează³⁰. În istoria recentă au apărut zeci de astfel de personaje, cei mai cunoscuți fiind Jim Jones, David Koresh, Marshall Applewhite, Sun Myung Moon, Moses David Berg etc., care au emis pretenții clare la statutul de divini. Succesul înregistrat de aceștia se explică printr-un mecanism invers celui al măștrilor orientali. În spațiul iudeo-creștin, ideea de mesia există ca o schemă proiectivă în viitor. Creștinismul așteaptă a doua venire a lui Hristos, iar poporul evreu îl așteaptă pe Mesia. Putem considera că o cerere de charismă există, înainte de a exista un deținător al ei.³¹ Acești preinși mesia doar au știut cum să răspundă cererii. În cuvintele lui S. Moscovici, s-au folosit de „o imagine pe care masa o cunoaște”.³² În același sens, Willner consideră că „cea mai puternică sursă a convertirii charismatice și a atașamentului față de lider poate fi găsită în simbolurile comune ale unei moșteniri culturale. Liderul care devine charismatic este acela care poate, deliberat sau nu, să acceseze rezervorul de mituri relevante din cultura sa și care știe cum să facă legătura dintre acestea și persoana sa. El evocă, invocă și asimilează valorile din mituri în persoana sa.”³³ În schimb, în ceea ce îi privește pe cei care se recomandă drept guru, relația charismatică este potențată tocmai de faptul că sunt radical diferiți de cultura dominantă (facem aici referire la cei veniți în Occident), pozând ca persoane exotice și pline de mister, care reușesc în primă fază să șocheze, pentru ca apoi să atragă progresiv curiozitatea, simpatia și credința celor ce-i ascultă.

2) Un rol esențial îl poate avea contextul social de criză. Într-un astfel de context, reacția oamenilor ar fi aceea de atașament față de purtătorul unui mesaj de eliberare, după schema: *criză neajunsuri candidatul la locul de lider mesajul de eliberare (mântuire) charismă*.³⁴ Desigur, trebuie să avem în vedere că este necesară o anumită predispoziție pentru ca oamenii să fie dispuși să accepte rolul de mântuitor al unui astfel de personaj. Însă nu putem considera ca suficientă această explicație.³⁵

3) S-a încercat găsirea unei alte explicații pornind de la starea psihică a celor ce urmează o astfel de persoană. Pornind de la lucrarea lui Freud: *Psihologia colectivă și analiza eului*, s-a postulat că astfel de persoane ar înregistra o slabă integrare psihică și ar avea nevoie de un tată atotputernic, reprezentat de liderul charismatic³⁶. Considerăm că această teorie nu se regăsește în realitate, din moment

³⁰ J.-P. Willaime, *Sociologia religiilor*, Editura Institutul European, Iași, 2001, p. 41.

³¹ B. R. Wilson, *op. cit.*, p. 84.

³² S. Moscovici, *op. cit.*, p. 115.

³³ Ann Ruth Willner, *The Spellbinders: Charismatic Political Leadership*, Yale University Press, London, 1984, p. 62, apud K. Ketola, *op. cit.*, p. 37.

³⁴ *Ibidem*, p. 43; apud *ibidem*, p. 32.

³⁵ A. J. Pavlos, *The Cult Experience*, Greenwood Press, Westport, 1982, p. 121.

³⁶ C. Lindholm, *Charisma*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, p. 175, apud K. Ketola, *op. cit.*, p. 32.

ce membrii unor astfel de grupuri nu diferă din punct de vedere al sănătății mintale de ceilalți membri ai societății.

4) O altă posibilă explicație a acestui magnetism ar putea fi mesajul transmis de un asemenea lider. B. Wilson consideră că, în general, mesajele sunt centrate pe anumite nevoi umane universale: adevăr, sinceritate, putere, dragoste, dreptate, valori care nu țin cont de timp și spațiu. Într-adevăr, numeroși oameni au declarat că au fost puternic impresionati când au ascultat discursurile unor astfel de lideri, având impresia că li se adresează numai lor, în ciuda existenței a sute de auditori. O explicație ar fi aceea că în asemenea discursuri sunt abordate teme foarte generale, care au sens pentru fiecare persoană din auditoriu.³⁷ Desigur, se ridică întrebarea de ce numai o anumită parte dintre auditori sau dintre cei interpelați de lider se convertesc, iar ceilalți nu? Însă trebuie avută în vedere și starea spirituală de moment în care se află anumite persoane, gradul lor de sugestibilitate, chiar dorința de integrare într-o comunitate religioasă de acel tip și mulți alți factori de natură personală. Abordată așa, această perspectivă se poate bucura de o oarecare credibilitate.

5) O altă cauză ar putea fi liderul însuși. Înzeștră cu calitățile pe care le-am subliniat mai sus, acesta poate fascina auditoriul, fiind capabil să-l determine să-l urmeze. Dar această calitate a sa pare să nu exercite aceeași fascinație asupra tuturor.³⁸

Observăm că ne aflăm în mijlocul unui paradox: liderul deține calitățile charismatice într-o stare latentă, însă charisma se activează prin recunoașterea acesteia de către alții și se concretizează prin determinarea acestora din urmă să creadă în el. Prin urmare, putem spune că formarea unor grupuri de adepți strânsi în jurul unui lider face ca acesta să fie charismatic. În ceea ce privește preponderența în determinarea unui asemenea atașament, considerăm că personalitatea liderului ocupă locul central, fără a renunța totuși complet la rolul mesajului, al contextului social în care acesta îl proclamă și a stării emoționale a adepților în momentul interacțiunii cu un asemenea personaj. Prin abilitatea de a fi foarte convingător când promite speranță și mântuire, reușește să creeze impresia că se află în posesia unei informații clare, a unei revelații esențiale, că are un mesaj important de transmis. În limbajul psihologilor aceasta s-ar numi credibilitate. Pe baza acestei credibilități, un astfel de lider le propune auditorilor crearea unei societăți mai bune, perfecte, utopice, unei frății a credinței, în care să experimenteze sentimente fraterne între ei, sub atenta sa supraveghere paternă. În general, încă înainte de a se constitui efectiv mișcarea, liderul are un nume pregătit pentru aceasta, nume care trebuie să fie în concordanță cu doctrina propovăduită, dar și cât mai expresiv cu putință: Poarta Raiului, Biserica Unificării, Copiii Domnului, Conștiința lui Krishna, Misiunea Luminii Divine etc.³⁹ Într-un context social nu foarte confortabil din punct de vedere spiritual, asemenea mesaj este privit ca o adevărată evanghelie, cei care răspund afirmativ chemării considerând că vor fi conduși neîntârziat către „pământul făgăduinței”.⁴⁰ Uimiți de calitățile liderului și de frumusețea mesajului său,

³⁷ K. Ketola, *op. cit.*, p. 35.

³⁸ Ann Ruth Willner, *op. cit.*, p. 61, apud *ibidem*, p. 36.

³⁹ A.J. Pavlos, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 121.

oamenii îl urmează fără prea multe întrebări sau simț critic și formează inițial un cerc de discipoli, având ca figură centrală pe fondator.⁴¹ Dacă mișcarea va rămâne de dimensiuni reduse și va impune un stil de viață în comun, toți membrii ei vor rămâne la statutul de *discipoli* (ex. Ramura Davidienilor, Heaven's Gate etc.) în virtutea contactului permanent pe care îl au cu fondatorul. Aceștia sunt oamenii de încredere ai liderului charismatic și formează cercul său de intimi, fiind sporadice cazurile când unii dintre ei apostaziază.

Dacă mișcarea se dezvoltă și începe să atragă din ce în ce mai multe persoane, acestea vor forma cercul mai larg al *adeptilor*, având în vedere că au doar contacte sporadice sau chiar deloc cu fondatorul după momentul convertirii; aceeași situație se înregistrează și în cazurile în care mișcarea este răspândită pe o arie geografică extinsă, distanța făcând imposibil contactul permanent cu liderul charismatic. În astfel de cazuri, ritualul vine să suplinească absența liderului și să întrețină relația charismatică. Spre exemplu, în cazul Bisericii Unificării, orice ritual amintește de prezența spirituală a Reverendului Moon, fiind o expresie a supunerii și venerării de care se bucură din partea tuturor membrilor mișcării, indiferent de continentul pe care aceștia se află. Moon este prezent în fiecare sediu prin numeroase lucruri și locuri consacrate lui. Astfel, fiecare centru moonist are o cameră complet mobilată – „camera părintelui” – pentru Moon și familia sa. Două pocale cu apă așezate în fața fotografiei sale le amintesc adeptilor puritatea lui. La fiecare prânz este pusă o farfurie – „farfuria părintelui” –, nelipsită în cadrul ritualurilor care au loc în jurul principalelor mese din zi. Sarea sfântă, binecuvântată personal de Moon, trebuie folosită întotdeauna pentru că purifică banii proveniți din colecte, alungă spiritele demonice, previne apariția gândurilor rele sau a influențelor malefice.⁴²

Într-un mod similar a reușit și Prabhupāda să rezolve problema barierelor ridicate de numărul mare al templelor ISKCON. Acesta a impus o venerare zilnică a sa, avea *vyasanas* în fiecare templu, iar spațiul dedicat lui era sacru și inviolabil.⁴³ Un alt exemplu este cel al lui Shri Chinmoy, care a cerut adeptilor săi ca treapta de meditație *dhyāna* să se realizeze asupra fotografiei sale transcendente. Deși Shri Chinmoy este mort, adeptii săi mai au și acum convingerea că prin meditația asupra fotografiei sale stabilesc o comunicare directă cu acesta.⁴⁴ În toate aceste cazuri observăm cum liderii, după dezvoltarea mișcărilor pe care le-au întemeiat, și-au menținut aura charismatică cu predilecție prin intermediul cultului personalității, care suplinește relația directă și constantă cu adeptii. Însă nu s-a produs în nici unul dintre cazuri o renunțare la iluzia unei relații de acest tip, ci, într-un mod foarte ingenios, a fost păstrată prin inocularea ideii că maestrul este prezent spiritual la fiecare ritual. Obiectele consacrate lui în acest scop au rolul de a-i suplini prezența fizică efectivă.

⁴¹ J. Wach, *Sociologia religiei*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp. 110-111.

⁴² A. L. Berger, „Hasidism and Moonism: Charisma in the Counterculture”, în: R. M. Glassman, William H. Swatos Jr. (eds.), *op. cit.*, p. 95.

⁴³ K. Ketola, *op. cit.*, pp. 91-92.

⁴⁴ E. Valea, *Crestinismul și spiritualitatea indiană*, Editura Ariel, Timișoara, 1996, pp. 107-110.

Deși aflați la distanțe variabile față de lider, fiecare membru al mișcării, în virtutea charismai liderului, se declară discipol al acestuia. Chiar atunci când discipolii sau unii adepți sunt solicitați să conducă sau să îndeplinească roluri specifice, ei sunt subordonați și îndrumați întru totul de conducătorul charismatic.⁴⁵ În baza acestei relații charismatice care este menținută cu orice preț, membrii unor asemenea grupări, fie adepți, fie discipoli, consideră că liderul este însăși rațiunea de a exista a grupului.⁴⁶ Sesizând acest aspect, liderii cer un și mai mare devotament din partea adepților lor, elaborând o serie de reguli cu valoare doctrinară. Un exemplu elocvent este lista impusă de Prabhupāda, listă în care sunt menționate datoriile pe care le au toți adepții ISKCON față de guru:

1. Discipolul trebuie să fie atașat de maestrul său spiritual și să-i asculte cuvintele;
2. Discipolul trebuie să urmeze cu strictețe instrucțiunile maestrului.
3. Discipolul trebuie să-l slujească pe maestru.
4. Discipolul trebuie să-l mulțumească pe maestru.
5. Discipolul trebuie să aibă credință în maestrul spiritual.
6. Discipolul trebuie să fie supus și umil în fața maestrului său.
7. Discipolul trebuie să-l respecte și să-l onoreze pe maestrul său spiritual ca manifestare sau reprezentant al divinității.
8. Discipolul trebuie să evite să-l ofenseze în vreun fel pe maestrul său spiritual.⁴⁷

Tipologia liderilor noilor mișcări religioase

Parcurgând biografiile liderilor noilor mișcări religioase, observăm că aceștia provin din diverse segmente ale societății, având pregătiri intelectuale din cele mai variate: Jim Jones era pastor profesionist, Sathya Sai Baba a fost recunoscut drept guru încă din copilărie, Reverendul Moon este inginer, David Koresh era electrician, L. Ron Hubbard scriitor de science-fiction etc. Alții fuseseră anterior directori de întreprinderi, jurnaliști, bancheri. Atât timp cât au fost sau sunt percepuți de adepți drept divini sau singuri cunoscători ai unei căi de mântuire, pregătirea intelectuală a acestora pare să nu mai conteze. J. Wach chiar afirma: „autoritatea în domeniul experienței religioase nu depinde de o pregătire specială, nici de exercițiu, nici de calificare profesională, însă parțial, dacă nu în totalitate, depinde de o charismă individuală.”⁴⁸ Într-adevăr, adepții par a nu ține seama în nici un fel de faptul că adulează un analfabet sau, mai grav, o persoană cu serioase antecedente psihice. Aceeași regulă se aplică și în ceea ce privește vârsta sau aspectul fizic al unui asemenea personaj. De pildă, când a venit în SUA, Maharaj Ji avea treisprezece ani; cu toate acestea, a reușit să strângă un număr impresionant de adepți. Sathya Sai Baba a fost recunoscut drept mare făcător de minuni încă din pubertate.

⁴⁵ C. Cuciuc, *Introducere în sociologia religiilor*, Editura Gnosis, București, 1997, vol. I, p. 86.

⁴⁶ A. J. Pavlos, *op. cit.*, p. 116.

⁴⁷ A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, *The Spiritual Master and the Disciple*, The Bhaktivedanta Book Trust, Los Angeles, 1990, p. 65, apud K. Ketola, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁸ J. Wach, *op. cit.*, p. 210.

David Koresh avea un pic peste douăzeci de ani când a preluat conducerea Ramurii Davidienilor, pe când Bhaktivedânta Svâmî Prabhupâda avea șaiszeci și cinci de ani când a pus piciorul pe pământ american și și-a început propovăduirea. Prin urmare, vârsta nu constituie un impediment în acest domeniu. Se pare că la fel și aspectul fizic. Unii lideri (precum David Koresh sau Jim Jones) au fost considerați ca având un aspect fizic agreabil. Cu siguranță nu putem afirma același lucru despre Marshall Applewhite sau Sai Baba. Totuși, succesul lor nu s-a cramponat deloc de aspectul fizic. Ca și în cazul pregătirii intelectuale, nici în această privință nu putem stabili o regulă.

Dacă în ceea ce privește studiile, vârsta și aspectul fizic al liderilor noilor mișcări religioase este imposibilă stabilirea unei reguli, în ceea ce privește „modul de acțiune” al acestora, pot fi identificate câteva aspecte comune⁴⁹:

- Spre deosebire de restul societății, aceștia se arată sensibili față de nevoile adeptilor lor și, cel puțin în perioadele de început ale mișcărilor, când numărul adeptilor este mic, se implică în viața privată a acestora. Astfel reușesc să strângă primii discipoli, proveniți din rândul celor care nu se pot adapta la cerințele societății moderne și care speră ca, sub aripa protecției a liderului, să găsească siguranță, înțelegere și puritate. Iar liderul le furnizează acestora permanent senzația că au atins aceste deziderate.

- Au un comportament evaluat de către mișcare ca fiind exemplar și reușesc să se impună prin puterea propriului exemplu. Întotdeauna aceștia pozează drept standarde de puritate și desăvârșire.

- Induc celorlalți încredere în persoana lor. Urmărind pe oricare din acești lideri, observăm că cea dintâi relație pe care o stabilește cu auditoriul său este cea de încredere. După ce le-a câștigat încrederea, începe să-i fie ascultată cu maximă atenție și doctrina propovăduită, încrederii urmându-i credința, iar credinței supunerea absolută.

- Dau impresia că dețin un simț puternic al misiunii lor. Am fi lipsiți de obiectivitate dacă i-am considera pe toți acești lideri niște șarlatani, avizi după bani și lipsiți de scrupule. De fapt, unii sunt chiar sinceri în propovăduirea lor, convinși fiind că au o misiune specială de îndeplinit. În acest caz, este necesară o distincție între adevăr și sinceritate, în sensul că nu întotdeauna adevărul este sinonim cu sinceritatea. Desigur, unii sunt într-adevăr convinși de ceea ce propovăduiesc, dar nu realizează că sunt foarte departe de adevăr.

- Dețin deosebite calități oratorice și de management, care se manifestă permanent prin atragerea de noi adepți.

- Au abilitatea de a crea impresia că au săvârșit fapte extraordinare și că posedă puteri supranaturale.

- Manipulează contextul cultural și istoric cu scopul de a-și întări poziția. Dacă un astfel de lider are un mesaj apocaliptic, atunci orice calamitate naturală va fi interpretată ca semn al iminentului sfârșit. Dacă mesajul este orientat împotriva puterii pământești, atunci orice acțiune legală împotriva mișcării va fi evaluată ca o conspirație a forțelor demonice care conduc lumea etc.

⁴⁹ L. L. Dawson, *op. cit.*, p. 83; cf. A. J. Pavlos, *op. cit.*, p. 121.

- Folosesc cu abilitate texte considerate sacre de către adepți pentru a-și justifica doctrina sau diverse acte pe care le săvârșesc. Această situație este întâlnită mai ales în cazul mișcărilor de inspirație creștină, orice acțiune sau idee a liderului fiind imediat argumentată cu un text biblic, de cele mai multe ori rupt din context.

- Facilitează transformarea unui ideal istoric sau mitic dintr-o abstracție îndepărtată într-o realitate psihologică imediată. Într-o oarecare măsură, toți liderii la care facem referire visează la o schimbare a societății, desigur prin convertirea tuturor la mișcarea pe care o conduc. Totuși, conștienți că nu pot face acest lucru, mulți se mulțumesc să întemeieze comunități utopice, societăți în miniatură care să ilustreze viziunea lor asupra unei comunități globale.

- Unii invocă mitologia populară a reîncarnării pentru a-și legitima statutul special și puterea. De obicei, sunt reîncarnări ale lui Moise, Iisus, a diferitor zei orientali sau figuri exotice precum faraonul egiptean Akenathon.

Desigur, există și cazuri atipice de lideri charismatici sau aspecte pe care nu l-am surprins aici. Am dorit să ne limităm doar la sublinierea unor aspecte generale evidente și comune mării majorității a liderilor noilor mișcări religioase, care nu doarește și nici nu poate suplini necesitatea unei tratări în particular a fiecărei mișcări, cu doctrina, structurile și practicile sale.

Menținerea dominației charismatice a liderului

Menționam mai sus că dominația charismatică, specifică și noilor mișcări religioase, este mult mai fragilă decât dominația tradițională și cea birocratică. Putem vorbi de un echilibru pe care trebuie să îl mențină liderul între prea multă dominație și dominație insuficientă, ambele situații având ca rezultat scăderea legitimității autorității sale și, în final, dezintegrarea grupului. L.L. Dawson consideră că pentru a atinge echilibrul ideal, liderul charismatic al noilor mișcări religioase recurge la o serie de tehnici specifice:

1. menține imaginea liderului;
2. moderează efectele identificării psihologice ale adepților cu liderul;
3. negociază rutinizarea charismei;
4. dă impresia dobândirii unor noi succese.⁵⁰

Vom observa că acestea dau semnificație unor acte aparent lipsite de sens ale liderilor la care facem referire.

1. Menținerea imaginii liderului. După cum afirmam și mai sus, autoritatea charismatică rezidă și este centrată pe cunoașterea liderului sau, cel puțin, pe iluzia unei relații personale între lider și adepții săi. De aceea, liderul trebuie văzut și audiat regulat. Aparițiile publice ale acestuia trebuie completate cu un contact permanent cu unii membri, în special cu noii recruți, și cu prezența personală a acestuia. Aura charismatică trebuie aprovizionată continuu cu povestiri noi, atent elaborate, despre efectul electrizant al întâlnirilor personale cu liderul. Însă această expunere, de altfel atât de necesară, se poate dovedi periculoasă dacă prea multe

⁵⁰ L. L. Dawson, *op. cit.*, pp. 85-86.

persoane au acces la lider, fiind posibil ca slăbiciunile sale să se întrezărească prin aura creată. De asemenea, o expunere prelungită poate submina elementul de mister. Pentru a menține misterul, numeroși lideri practică o separare de adepții lor. Accesul la lider este permis numai aceluia care sunt special pregătiți, celor mai loiali sau celor care au nevoie de îndrumare specială, iar orice expunere în public este pregătită foarte atent, pentru a avea un impact maxim și a se evita posibilele situații jenante.⁵¹ Un exemplul ilustrativ în acest sens îl constituie Reverendul Moon, ale cărui apariții sunt minuțios pregătite cu luni înainte.

Prin urmare, prea multă expunere îl poate delegitima pe lider și chiar poate primejdi supraviețuirea grupului. În sens contrar, o prea mare izolare afectează stabilitatea grupului. Pentru a-și păstra autoritatea charismatică, liderul trebuie să mențină un echilibru ideal între expunere și izolare. Un rol important în această misiune le revine discipolilor. Cei mai loiali adepți care îl înconjoară, care se identifică cel mai puternic cu acesta, au rolul de a-i limita expunerea și de a suprima informațiile nedorite referitoare la persoana sa.⁵² Totuși, tendința de a-l izola pe lider într-o enclavă și de a-l separa fizic sau cel puțin social de masa adepților obișnuiți poate avea câteva efecte negative. În mod deosebit, acești lideri sunt frecvent înconjurați numai de lingușitori, incapabili să-i furnizeze un feedback realist, esențial în luarea unor decizii corecte pentru viitorul grupului. Managementul defectuos poate afecta organizația în sine, dar poate ridica întrebări și în ceea ce privește autoritatea charismatică a liderului.⁵³

2. Moderarea identificării cu liderul. Dacă devoțiunea membrilor este foarte mare, se ajunge la identificare. Trimitând la sindromul Stockholm, Marc Galanter consideră că identificarea cu liderul survine mai ales atunci când siguranța și bunăstarea membrilor sunt primejduite de conducere. Membrii unor grupuri religioase sunt efectiv atacați de liderul mișcării, sunt forțați să presteze activități neplăcute, iar uneori devin victimele unor abuzuri. Totuși, se pare că în ciuda tuturor privațiunilor, membrii manifestă nevoia psihologică de a menține afilierea la lider și la grup, echilibrul lor emoțional și mai ales „mântuirea” depinzând de implicarea în grup, chiar dacă acesta, sub alte aspecte, îi afectează în mod negativ.⁵⁴ În astfel de situații toate atacurile la adresa liderului sunt interpretate ca atacuri împotriva adepților. Nu este de mirare faptul că oponentii și apostatații sunt diabolizați, iar pericolul pe care aceștia îl prezintă este mult exagerat. Pe de altă parte, această legătură psihologică strânsă cu liderul conduce la fanatismul și intransigența unor apostatați. Anumiți lideri aleg să exploateze aceste tensiuni, folosindu-le ca un pretext pentru a mări gradul de izolare al grupului sau pentru propria lor segregare, iar uneori pentru încurajarea unei și mai mari fuziuni psihologice cu persoana lor.⁵⁵

⁵¹ R. Wallis, „The Social Construction of Charisma” în *Social Compass*, nr. 29, 1982, și B.M. Bass, „Evolving Perspectives on Charismatic Leadership” în: J. A. Conger, Rabindra N. Kanungo *Charismatic Leadership: The Elusive Factor in Organizational Effectiveness*, Jossey-Bass, San Francisco, 1988, p. 55, apud L. L. Dawson, *op. cit.*, pp. 85-86.

⁵² *Ibidem* apud *ibidem*.

⁵³ L.L. Dawson, *op. cit.*, p. 86.

⁵⁴ M. Galanter, *op. cit.*, pp. 105-106.

⁵⁵ L.L. Dawson, *op. cit.*, p. 88.

3. Negocierea rutinării charisimei. Succesul foarte mare al unei mișcări cu lider charismatic poate pune anumite probleme liderului. Pe măsură ce un grup crește în mărime, adesea devine mai birocratic, iar liderii charismatici sunt tentați să se opună acestui proces de instituționalizare. În termenii lui Weber, se tem de „rutinarea charisimei”. Creșterea grupului micșorează capacitatea liderului de a menține contactul cu adepții. Liderul se vede în imposibilitatea de a superviza personal toate acțiunile grupului. Autoritatea trebuie delegată și altora, iar aceasta începe să fie asociată cu funcția, nu cu persoana. De multe ori această rutinizare este privită de lideri ca o diminuare a propriei lor puteri. „Unii membri nu vor mai fi atât de dependenți emoțional de lider și vor avea mai puține motive de a-i acorda acestuia o loialitate totală. Grupurile mai mari sunt mai eterogene decât cele mici, iar efectele acestei eterogenități ridică pentru lider problema menținerii controlului asupra adepților.”⁵⁶ Locotenenții acestuia ar putea începe să-i uzurpeze prestigiul și puterea, având în vedere că ei conduc organizația în rezolvarea problemelor cotidiene. În aceste circumstanțe, liderii charismatici recurg la o serie de strategii pentru a contracara rutinarea charisimei. Aceste acțiuni sunt prezentate adepților ca modalități de a menține puritatea, intensitatea și calitatea vieții din interiorul mișcării. Totuși, aceste tactici afectează de multe ori siguranța adepților și, ori destabilizează mișcarea, ori cresc dependența și credința în lider.⁵⁷

Pentru a-și păstra autoritatea, liderii recurg frecvent la o serie de strategii:

- Schimbă doctrina și politica mișcării, uneori destul de brusc și dramatic. Poate consta în anunțarea de noi viziuni sau revelații, ori, mai simplu, proclamând că grupul este pregătit să experimenteze un nivel mai profund de înțelegere a credințelor și practicilor. Asemenea schimbări au și rolul de a atrage noi membri și de a obține noi resurse, dar și de a-i împinge pe cei din vechea gardă către periferii și a ridica noi oameni în cercul de intimi ai liderului. Aceste schimbări reconfirmă superioritatea liderului asupra tuturor adepților, noile structuri ridicate având și rolul de a distruge vechile alianțe din interiorul grupului. În fața unor noi căi sau moduri de viață, toți devin dependenți de ghidarea și înțelepciunea liderului.

- Liderii pot mări pretențiile pe care le au de la membrii anturajului personal. De fapt, la aceasta se referă, în general, schimbările de doctrină, politică și practici. Noile viziuni, proceduri și structuri administrative sunt adesea precedate sauacompaniate de noi ritualuri sau acte de devoțiune. În fața scăderii loialității sau a instituționalizării, liderul crește numărul de ritualuri de angajament, al căror rol crucial este acela de a genera și consolida identificarea cu liderul.

- Liderul charismatic se poate folosi de frica de persecuții a grupului, inventând noi inamici. Este o veche tehnică politică, fiind știut faptul că solidaritatea unui grup este mărită de chemarea liderului la unitate în fața unei serii de noi amenințări și provocări.

- Conflictelor pot fi ușor înăbușite printr-un control atent al informației și prin folosirea ridiculizării publice. Sursele alternative de conducere sunt marginalizate sau scoase în afara mișcării.

⁵⁶ D.P. Johnson, *Dilemmas of Charismatic Leadership: The Case of the Peoples Temple* în „Sociological Analysis”, vol. 40, 1979, p. 317.

⁵⁷ L. L. Dawson, *op. cit.*, p. 91.

• Numeroși lideri charismatici caută să testeze loialitatea adepților, să sporească dependența emoțională a acestora și să distrugă alte surse potențiale de autoritate alternativă, prin subminare sau separare fizică a cuplurilor sau a altor „mici alianțe”. Legăturile de dragoste sau de prietenie nu trebuie să se situeze deasupra legăturii afective a fiecărui individ cu liderul charismatic. Acestora se adaugă și controlul și reglementarea strictă a vieții sexuale.

• Când celelalte strategii nu dau roade, liderul charismatic schimbă locația și mediul grupului. Această schimbare are ca rezultat o mai mare izolare. Spre exemplu, Jim Jones schimbă locația în Guyana, David Moses a plimbat mișcarea „Copiii Domnului” prin toată America, Rajneesh s-a mutat din Sudul Indiei într-o fermă izolată din Oregon etc.

Totuși, există și cazuri în care se constată o rutinizare a charismei chiar la inițiativa liderului. Un exemplu clasic este ISKCON. Fiind destul de bătrân (avea 75 de ani), Prabhupâda a decis să pună la punct un organism administrativ care să conducă mișcarea. Conducerea fiecărui templu a stabilit-o la trei persoane: un președinte, un secretar și un trezorer, care răspundeau numai în fața sa. A mai stabilit un corp central de conducere – Governing Body Commission (GBC) – format din 12 persoane alese de el. Inițial, scopul acestui organism era să acționeze ca instrument executoriu al voinței sale. Desigur, scopul mai îndepărtat în timp al acestuia era de a menține mișcarea unită, luarea de decizii colective și evitarea dezintegrării în cazul apariției unor abateri în interior. Începând de la moartea lui Prabhupâda, fiecare membru al ISKCON se află sub autoritatea GBC.⁵⁸

4. Obținerea de noi succese. Autoritatea charismatică depinde întru totul de abilitatea și calitățile personale ale liderului. Dacă nu poate dobândi succese reale, materiale sau spirituale, acesta trebuie cel puțin să dea senzația că acestea există. Cu toate că mișcări precum Say Baba sau Templul Popoarelor s-au bucurat de succes, în general, în cazul noilor mișcări religioase alcătuite în principal din membri ai societății occidentale, formați la școala scepticismului raționalist, minunile nu prea mai dau mari roade. Succesele constau acum în câștigarea de noi adepți sau în trâmbițarea unui triumf spiritual. Adevăratul pericol apare în momentul în care grupul nu mai reușește să atragă noi adepți; când nu mai vin noi membri, autoritatea charismatică este periclitată. În acest caz, charisma trebuie să se manifeste prin controlul și manipularea celor din interior. Totuși, autoritatea sa charismatică va dispărea dacă va amâna prea mult oferirea de probe ale calificării sale charismatice. Pentru a mai câștiga timp, apare profetia despre iminentul sfârșit al lumii. Chiar dacă aceste profetii nu se împlinesc, grupul nu are prea mult de suferit dacă liderul știe să gestioneze corect criza⁵⁹.

Ca o primă evaluare, având în vedere cele de mai sus, conform mai multor tipologii de lideri, putem afirma că liderii noilor mișcări religioase sunt, conform tipologiei lui G. LeBon, *lideri cititori*, având în vedere că sunt persoane capabile, grație unei voințe durabile, să exercite influențe constante și foarte puternice⁶⁰.

⁵⁸ K. Ketola, *op. cit.*, p. 91.

⁵⁹ L. L. Dawson, *op. cit.*, p. 96.

⁶⁰ M. Slehtitchi, *op. cit.*, p. 60.

Conform tipologiei lui K. Lewin, sunt *lideri de tip autoritar*, pentru că au tendința de a concentra în mâinile lor tot ce ține de luarea deciziilor și modalitățile de transpunere a acestora în practică⁶¹. Urmând tipologia lui R. Likert, putem considera anumiți lideri ai unor noi mișcări religioase ca fiind de tip *autoritar exploativ*, având în vedere că aceștia concentrează puterea, controlul și deciziile în vârful ierarhiei organizaționale; acest tip de lideri apelează cu predilecție la sisteme motivaționale bazate pe amenințări și penalizări⁶². Ca preținși gestionari ai unor forțe supranaturale, liderii charismatici au la îndemână numeroase mijloace de constrângere a adepților, de la amenințări cu privațiuni spirituale în viața aceasta sau în cea viitoare, până la molestări fizice. Aceștia au în mâini toate pârghiile necesare creării unui climat de teamă, iar mulți dintre ei nu se dau în lături de la a le folosi din plin.

Evaluare din perspectivă creștin-ortodoxă

Nu dorim să recurgem la o evaluare din perspectivă teologică a aspectelor descrise mai sus, ci să răspundem unei întrebări, parțial justificate, privind utilitate unor astfel de analize descriptive ale noilor mișcări religioase, analize provenite în principal din domeniile psihologiei și sociologiei religiilor.

Răspundem că, în primul rând, acestea ne ajută să ne explicăm numeroase atitudini ale membrilor unor asemenea mișcări. Spre exemplu, în cazul MISA, având în vedere doar aspectele generale menționate în aceste câteva pagini, putem înțelege cauza atașamentului membrilor mișcării față de Gregorian Bivolaru, motivul real al protestelor vizavi de atitudinea autorităților, precum și sacrificiile pe care aceștia sunt dispuși să le facă pentru guru. Putem înțelege și de ce se destramă familia după aderarea la astfel de mișcări sau de ce copiii își reneagă părinții, pe motiv că și-au găsit adevăratul părinte spiritual în persoana guru-lui.

În al doilea rând ne furnizează informații valoroase despre modul cum noile mișcări religioase funcționează, dar și prin ce mecanisme reușesc să-și atragă adepții. Deși datele din teritoriu dovedesc că spațiul românesc este departe de a fi un Eldorado pentru astfel de mișcări, totuși acestea continuă să activeze nestingherite. Atât de mult ne-am obișnuit cu prezența lor, încât aproape nici nu-i mai sesizăm pe cei doi tineri mormoni care își îndeplinesc atribuțiunile misionare pe strada noastră, nici pe martorii lui Yehova care intră în casele vecinilor, nici afișele care invită tinerii din marile orașe la casele de cultură pentru a cunoaște Sahaja Yoga, misterele Graalului, meditația Shri Chinmoy etc. Totuși, din moment ce după șaisprezece ani de la explozia religioasă și pseudo-religioasă post-decembristă acestea continuă să funcționeze, înseamnă că obțin și rezultate. În acest context, după cum sublinia și Jean-François Mayer, Biserica resimte necesitatea unei mai bune cunoaș-

⁶¹ K. Lewin și colab., *Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates*, în „Journal of Social Psychology”, vol. 10, apud *ibidem*, pp. 64-65.

⁶² M. Sleahitchi, *op. cit.*, pp. 67-68.

teri a acestor fenomene, în vederea elaborării unei strategii de răspuns corespunzătoare⁶³. Referindu-se la aceeași necesitate de cunoaștere a unor astfel de mișcări, pr. prof. dr. Nicolae Achimescu consideră ca foarte utilă înființarea unor centre specializate, aflate sub oblăduirea Bisericii, în care clerici și laici specialiști în domenii precum sociologia religiilor, psihologie, psihiatrie etc. să colaboreze pentru o evaluare cât mai exactă a amplitudinii fenomenului neo-religios în spațiul românesc.⁶⁴ Pe baza unor astfel de informații, pastoratia și misiunea Bisericii vizavi de noile mișcări religioase pot fi eficientizate, mai ales că integrarea în Uniunea Europeană va presupune o presiune permanentă din partea unor astfel de mișcări.

Bibliografie

- Achimescu, N., *Noile mișcări religioase*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2002.
- Blackwell, C. W. (col. de aut.), *Charismatic Leadership: The Hidden Controversy*, în „Journal of Leadership Studies”, vol. 5, nr. 4, 1998.
- Bromley, D. G. (ed.), Melton, J. G. (ed.), *Cults, Religion and Violence*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Cuciuc, C., *Introducere în sociologia religiilor*, Editura Gnosis, București, 1997, vol. I.
- Galanter, M., *Cults, Faith, Healing, and Coercion*, Oxford University Press, New York, 1989.
- Glassman, R. M. (ed), Swatos, William H. Jr. (ed.), *Charisma, History and Social Structure*, Greenwood Press, New York, 1986.
- Hexham, I., Poewe, K., *New Religions as Global Cultures: Making the Human Sacred*, Westview Press, Boulder, 1997.
- Johnson, D. P., *Dilemmas of Charismatic Leadership: The Case of the Peoples Temple*, în „Sociological Analysis”, vol. 40, 1979.
- Ketola, K., *An Indian Guru and His Western Disciples. Representation and Communication of Charisma in the Hare Krishna Movement*, Yliopistopaino, Helsinki, 2002.
- Marcus, S., *Charismă și personalitate*, Societatea Știință și Tehnică S.A., București, 2000.
- Mayer, Jean-François, *Sectele. Neconformism creștin și noi religii*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- Miller, M.E. (ed.), Young-Eisendrath, Polly (ed.), *The Psychology of Mature Spirituality: Integrity, Wisdom, Transcendence*, Routledge, New York, 2000.
- Moscovici, S., *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Pavlos, A. J., *The Cult Experience*, Greenwood Press, Westport, 1982.
- Poede, G., *Dominație și putere în gândirea lui Max Weber*, Editura TipoMoldova, Iași, 2002.
- Șleahțițchi, M., *Eseu asupra reprezentării puterii*, Editura Știința, Chișinău, 1998.
- Valea, E., *Creștinismul și spiritualitatea indiană*, Editura Ariel, Timișoara, 1996.
- Wach, J., *Sociologia religiei*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Weber, M., *Sociologia religiei*, Editura Teora, București, 1998.
- Idem, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press, New York, 1947.
- Willaime, J.-P., *Sociologia religiilor*, Editura Institutul European, Iași, 2001.
- Wilson, B. R., *The Noble Savages. The Primitive Origins of Charisma and its Contemporary Survival*, University of California Press, Berkeley, 1975.

⁶³ Jean-François Mayer, *Sectele. Neconformism creștin și noi religii*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 107.

⁶⁴ A se vedea mai pe larg N. Achimescu, *op. cit.*, pp. 311-312.

Leadership and charisma in the new religious movements

In his theological research “Leadership and charisma in the new religious movements”, Drd. Iulian Damian presents the modern way of work of a religious movement today. In the beginning, he analyses the significance of the word “charisma” in the thought of Max Weber. Then, he speaks of the projection and the projective identification in the mentality of a cult, where the need of models and the search for a new, extraordinary identity is at stake. It follows an analysis of the charisma, especially the religious charisma as social relation and its connection with the groups of people where the emotional message is very important, and the new religious leaders as charismatic leaders, founders of powerful movements and cults. The author enters the typology of the religious leaders and their necessity of maintaining the emotional and charismatic domination as image and icon of the cult itself. The research concludes with a Christian Orthodox evaluation of these movements and the possible answers to be given to the society.